

AFIXOIDAREA: FENOMEN TERMINOLOGIC *IN VIVO*

DOI: 10.5281/zenodo.4269517
CZU: 811.135.1'28'373

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar **Eugenia MINCU**
E-mail: jana_mincu@yahoo.fr
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Summary. At various levels of analysis, the terminology in Romanian includes a series of characteristics: a) morphological level: the presence of affixoids (Greek-Latin erudite elements), component units in the mechanism of term formation; b) lexical level: predominance of terms composed by affixoidation, taking over words from Latin, etc.; c) semantic level: the semasiological approach generates the “reuse” of affixoids through associations of new concepts, produces “remodeling” and the formation of new terms; d) functional level: the national/international dimensions in the formation, establishment and functioning of the Romanian terminology.

In this article, we propose the analysis of the autonomous lexems “alcool” and “delta”, subjected to the affixoidation phenomenon, which offers possibilities of combination with affixes (alcoholism, deltic), with affixoids (alcoolemie, daltadrom) or with independent existent themes (alcool-test).

Keywords: affixoid, affixoidation, specialized language, terminology.

Rezumat. La diverse niveluri de analiză, terminologia în limba română comportă o serie de caracteristici: a) nivel morfologic: prezența afixoidelor (elementelor savante greco-latine), unități compozante în mecanismul de formare a termenilor; b) nivel lexical: predominarea termenilor compuși prin afixoidare, preluarea cuvintelor din limba latină etc.; c) nivel semantic: demersul semasiologic generează „reutilizarea” afixoidelor prin asocieri de noi concepte, produce „remodelarea” și formarea de noi termeni; d) nivel funcțional: dimensiunile național/internațional în formarea, stabilirea și în funcționarea terminologiei în limba română.

În prezentul articol, propunem analiza lexemelor autonome „alcool” și „delta”, supuse fenomenului de afixoidare, stare de lucruri care oferă posibilități de combinare cu afixe (alcoholism, deltic), cu afixoide (alcoolemie, daltadrom) sau cu teme care există independent (alcool-test).

Cuvinte-cheie: afixoid, afixoidare, limbaj specializat, terminologie.

INTRODUCERE

Aspectul capital al limbii este că ea, limba, comportă anumite diviziuni, anumite unități care se pretează delimitărilor [1, p. 113]. Infiltrate în lexiconul general, elementele terminologice de origine greco-latină se cer categorisite la un anumit tip de formare internă a cuvintelor: derivare, compunere, conversiune.

Problema delimitării statutului intermediar al elementelor savante este în vizorul specialiștilor-derivatologi de mai mult timp. În lingvistica universală, problema în cauză a suscitat o serie de controverse: unii savanți considerându-le afixe și deci mijloace de derivare (J. Dubois [2, p. 10-13]; V. Grigoriev [3, p. 70-73] etc.); alții – părți constitutive ale unor cuvinte compuse (A. Martinet [4, p. 131-135]; F. Ciobanu, F. Hassan [5, p. 243-260]; H. Cottez [6, p. 9] etc.); a treia categorie de cercetători recunoaște caracterul lor intermediar (I. Jordan [7, p. 161]; F. Dimitrescu [8, p. 186]; N. Șanski [9, p. 91-117]; Gr. Cincilei [10, p. 95-96, 119] etc.).

Fenomenul de desemantizare – transformare a unui cuvânt în afixoid – este elucidat de către V. Bogorodițki deja în 1913. Lingvistul remarcă posibilitatea de trecere a unei componente a compunerii în afix; în situația în care „al doilea element de compunere, în virtutea utilizării regulate, uneori preia funcția sufixului; exemple de acest tip sunt des întâlnite în germană: *-bar, -haft, -tel* etc.” [11, p. 100].

Afixoidele sunt unități lexicale de origine greco-latină, care inițial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus.

În situația în care savanții sunt martorii acestei metamorfozări, descrierile sincronică și diacronică ale lexemelor în cauză sunt destul de controversate. În special, în momentul în care are loc formarea noilor afixe, când un morfem sau altul își menține unele caracteristici de lexem independent, dar concomitent se utilizează în calitate de morfem derivațional, având loc astfel o modificare funcțională de statut.

În procesul dezvoltării istorice a limbii române, sistemul de formare a cuvintelor suportă modificări. A lua în considerare doar aspectul etimologic în formarea de noi cuvinte este inacceptabil din punct de vedere sincron. Sunt necesare investigații de comparare a două aspecte: diacronic și sincron, care elucidează două stări ale morfemului: primară (plan diacronic) și secundară (plan sincron).

TENDINȚE ALE CUVÂNTULUI ALCOOL DE A SE ÎNSCRIE ÎN RÂNDUL AFIXOIDELOR

Cuvântul *alcohol* este de origine arabă. În scrierile alchimistilor arabi și ale medicilor arabi (anii 900) se găsesc primele indicații despre alcohol. Arabii au început să distileze vinul, obținând spirt, pe care l-au numit *al-kohl* („lucru subtil”). În secolul al XI-lea, în Italia se obține alcoholul din vin, prin distilarea vinului din struguri. În secolul al XII-lea, în Europa a început extragerea prin această metodă a alcoholului din vin, iar în *Letopisețul rus din Viatka* se dau primele informații în legătură cu obținerea alcoholului, ca băutură. Mai târziu, încep să se construiască aparate de distilare, produsul distilării fiind numit *aqua vitae* sau *aqua ardens*. În limbile savante se atestă și latinescul *spiritus* care, printr-o înțeleaptă și empirică asociere cu „suflare” (*vehementior spiritus ventus est*), vitalitate (*spiritus patriae reddere*), suflet (*dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus*: atâta timp sunt conștient, cât sufletul dirijează corpul meu) etc. a evoluat în *spirt*, o alta denumire pentru aceeași *aqua vitae* sau *aqua ardens*. Sinonimia *alcohol* = *spirt* este prezentă în mai multe surse lexicografice [12, p. 432].

Așadar, termenul chimic *alcohol* ulterior este utilizat în industria vinurilor. În secolul al XIV-lea, în Europa Occidentală și în Rusia se dezvoltă impetuos fabricarea alcoholului din vin. Totuși, cuvântul suportă evoluări semantice deja prin secolul al XII-lea.

În 1235, se naște Arnaud de Villeneuve, medic și alchimist catalan, care a studiat proprietățile alcoholului și, pe lângă faptul că a inventat procedeul de fabricare a lichiorurilor spirtoase, a descoperit soluțiile folosite în medicină [13, p. 20]. Considerăm acest moment oportun, dat fiind faptul că are loc pătrunderea termenului în sfera industrială medicală. *Dicționarul Etimologic Larousse* [14, p. 23] oferă următoarea explicație: *alcohol* este un împrumut din limba araba, *al-kohl*, evoluat ulterior în *alcohol* (sec. XVI), *alkool* (sec. XIX), inițial cu sensul de *antimoniu pulverizat*, sens care în latina farmaceutică a fost modificat – substanță pulverizată, rafinată, lichid distilat (Paracelsius, înc. sec. XVI). În limba română sunt prezente variantele *alcohol* („spirt ce arde”) în *Albina Românească*, 1832, și *alcohol* în *Vocabular rumîn de toate vorbele străbune reprimite până*

acum în limba rumînă și de toate cele ce sunt de a se mai priimi d-acum înainte și mai ales în științe, București, 1848 [15, p. 20].

În 1801, Adam E. reușește la Rouen să obțină alcohol concentrat printr-o singură distilare, efectuată într-o instalație la care se folosea principiul deflegmatoarelor.

Ca dovadă a celor enunțate este faptul că, în 1828, chimistul J. B.-A. Dumas și farmacistul P. Fr. Baullay efectuează cercetări asupra alcoholului, iar în 1834, Dumas, constatând diferența dintre „spirtul de lemn” și „spirtul de vin”, introduce termenii *alcohol metilic* și, respectiv, *alcohol etilic*. În același an, chimistul rus A. M. Butlerov a introdus noțiunea de *structură chimică* realizând sinteza alcoholului terțial butilic în baza teoriei sale.

Compoziția și formula alcoholului au fost stabilite de Saussure și Boullby aproximativ în anul 1927, iar Bertelat a realizat o sinteză a alcoholului în 1954.

I. Statut autonom. Termenul este prezent în chimie, biomedicină și în vinificație: *alcoholizare*, *alcoholic*, *alcoholism*; fiecare domeniu acceptându-l în felul său: chimie – compus derivat din hidrocarburi; industria vinului – obținut prin fermentarea și distilarea vinului; medicină – băutură alcoolică (termenul *alcoholism* fiind echivalat cu etilism). În 1636, este atestat cuvântul *alcoholiser*, precedat de *alcoholic* (1789) și *alcoholisme* (1863) [14, p. 23].

Termenul *alcoholizare* este utilizat în biomedicină și arată introducerea alcoholului în țesuturi cu scop de a provoca întreruperea conductibilității nervilor sau dezvoltarea procesului sclerotic. Alcoholizarea nervilor a fost propusă de C. Schlosser în 1903. În anul 1909, V. I. Razumovski pentru prima dată a utilizat alcoholizarea nodului Gasser în tratarea nevralgiei în regiunea nervului trigeminal. Alcoholizarea a căpătat o răspândire largă în neurochirurgie: alcoholizarea ramurilor nervului trigeminal în nevralgie, a nervului facial în tratarea hiperchineziei feței, a nervilor motori în paraplegii spastice (boala Little), a nervilor intercostali în nevralgii și în fracturarea coastelor, a nervului sciatic, precum și în tratamentul cauzalgiilor și al durerilor fantome.

Verbul *a alcoholiza*, în vinificație, indică adăugarea alcoholului în alt lichid, iar în medicină, intoxicarea cu *alcohol*.

Alcoholism – prima dată termenul a fost introdus de către doctorul și activistul public suedez M. Huss, în 1849, pentru desemnarea ansamblului de schimbări morbide care se produc în organism sub influența băuturilor alcoolice.

II. Tendințe de prefixoidare. În denominația unor termeni, lexemul independent *alcohol* devine segment formativ al unui cuvânt nou (tabelul 1) [16].

Tabelul 1

Tendențe de transformare a cuvântului *alcool* în afixoid¹

Sens primar	Sens înnobilat	Domenii de utilizare	Nr. de termeni
<i>alcool(o)-</i> „spirt din vin”	a) „orice băutură alcoolică”: <i>alcoolemie, alcoolurie, alcooloterapie, alcoolomanie</i>	medicină	4
	b) „alcoolemie”: <i>alcoolest, alchoolscop</i>	psihiatrie	2
	c) „soluție alcoolică”: <i>alcoholmetru, alcoholmetrie</i>	medicină	2
		chimie vinificație	

¹ *Notă.* În tabel se arată extensiunea sensului primar: *alcool(o)-* desemnând orice băutură alcoolică; dar și restricții de sens: *alcool(o)* – înlocuind semnificația unui întreg termen medical *alcoolemie* în cuvintele *alcoolest, alchoolscop* care desemnează modalități de determinare a gradului de prezență a alcoolului în sânge (a alcoolemiei).

S-a stabilit paternitatea termenului *alcoholmetru*: în 1815, J. G. Gay-Lussac elaborează schema fermentației alcoolice, iar în 1816 construiește barometrul cu sifon care-i poartă numele, mai apoi – *alcoholmetrul, alcoholmetria* este o metodă oficială, care presupune densimetria amestecurilor de alcool. Termenii sunt atestați în 1881, autor fiind același Gay-Lussac. *Alcoolemia* este metoda oficială a dozării alcoolului prezent în sânge (metoda Nicloux), care presupune folosirea dicromatului de potasiu $K_2Cr_2O_7$.

TENDINȚE ALE CUVÂNTULUI DELTA DE A SE ÎNSCRIE ÎN RÂNDUL AFIKOIDELOR

Cuvântul *delta* (< gr. *delta*) suscită interes, mai întâi, prin explicațiile din dicționar: a) a patra literă a alfabetului grecesc ($\Delta \sigma$), corespunzând sunetului *d*; b) simbol al adevărului, adevăr [16].

I. Statut autonom. Primele modificări de sens cuvântul le suporta încă la origini, fiind utilizat în limbile savante în calitate de semn grafic al sunetului *d*, un pic mai târziu pătrunzând în alt domeniu, geografia. Forma literei Δ amintește *un triunghi*; prin asociere la fel a fost denumită zona *triunghiulară* între brațele unui fluviu la vărsare în mare. *Dicționarul latin-rus* [17, p. 303] oferă următoarea informație: 1. *delta*, n. (variante indeclinabilă) *delta, ae, f* (variante declinabilă) – literă a alfabetului grecesc; 2. *Delta* (variantă indeclinabilă): Delta Nilului. În *Dicționarul Etimologic*

Larousse [14, p. 237] se atestă următoarele: Delta Nilului (sec. XIII) este un cuvânt grecesc care provine de la litera *d*; scris cu majusculă în greacă Δ (răsturnat), indică forma de revărsare a Nilului. Atestarea oficială a termenului o face Cuvier, în 1818. După numărul brațelor se deosebesc: delte lobate (Ron, Pad), delte digitale (Mississippi, Dunăre), delte răsfrate (Volga), delte rotunjite (Nil), delte unghiulare (Tigru) etc. Cea mai mare deltă în lume este Gange-Brahmaputra, în Bangladesh (80 000 km²).

II. Statut de lexem neautonom. Disponibilitățile de afixoidare se manifestă în cuvintele în care *delta* are statut de element formativ (tabelul 2). Anume în acest context lexemul manifestă posibilități de utilizare în alte domenii de activitate: medicină, pedagogie, transport, sport.

Eșantioanele semantice sunt următoarele [16]:

Eșantionul I. Segmentul formativ *delt(o)-* are sensul de „formă de triunghi, forma literei Δ ”, sens utilizabil în medicină, geografie, sport: *deltoid, deltaplan*.

Deltoid – acest termen anatomic (sec. XIV, Paré) este un împrumut din greacă, folosit și de către Galien în secolul al XVII-lea. Termenul denumește „mușchiul din regiunea umărului, în forma literei grecești *delta* întoarse, care participă la rotația brațului”. Este mușchiul articulației umărului, fixat de omoplat, claviculă și capătul humerusului.

Deltaplan – acest termen este depistat concomitent în două domenii de activitate, geografie politică și sport:

Tabelul 2

Tendențe de transformare a cuvântului *delta* în afixoid

Prefixoidul în devenire	Sens primar	Sens înnobilat	Domenii de utilizare	Nr. de termeni
<i>Delt(o)-</i> < gr. <i>delta</i>		a) „deficiențe în pronunția consoanelor <i>d, t</i> ”: <i>deltacism</i>	pedagogie, medicină	1
		b) „în formă de triunghi, forma literei Δ ”: <i>deltoid, deltaplan</i>	medicină, sport	2
	„a patra literă din alfabetul grecesc”	c) „deltaplan”: <i>deltadrom, deltaplanism, deltaplanerism, deltanaut</i>	sport	4

1. *Deltaplan* – aparat de zbor fără motor, care constă dintr-o aripă triunghiulară flexibilă, de tip Rogallo. Pentru decolarea deltaplanului, pilotul coboară o pană, susținând și manevrând aripa pentru obținerea portanței (metoda Lilienthal). În zbor, pilotul manevrează prin schimbarea poziției corpului (aici segmentul are un sens specificat: „aripă în forma literei delta”);

2. *Deltaplan* – nume dat de către Neerlandaize regiunii cuprinse între gurile Rinului, Meusului și Escautului, în timpul muncilor de vară. La sud-estul țărilor de jos populația trăia sub amenințarea furtunilor marine și a revărsărilor fluviale. Din 1937, o comisie care studia condițiile hidrologice ale „deltei”, ajunge la concluzia că închiderea brațului marin ar fi cea mai bună soluție. Din 1954 până la 1974 s-a realizat planul *Delta*.

Eșantionul II cuprinde cuvinte în care *delta*-substituie lexemul *deltaplan* (aceeași situație ca și pentru *télé-* cu sens de „televiziune”, situație elucidată de J. Peytard [18, p. 37-44]): *deltanaut*, *deltadrom*. Termenii sunt expresia unei trunchieri: *delta/plan* și combinării primului segment cu afixoide oficial atestate în dicționare: *delta-* + *-naut* („care conduce, care plutește, care navighează”; < gr. *nautes* „marinar”) = *deltanaut* „zburător cu deltaplanul”; *delta-* + *-drom* („drum, direcție, cursă”; < gr. *dromos* „drum”) = *deltadrom* „loc de desfășurare a concursurilor de deltaplanism”. De asemenea, în acest eşantion au fost incluse și derivatele *deltaplanism*, *deltaplanist*, *deltaplanerism*.

Eșantionul III îl constituie doar un singur termen: *deltacism*, cuvânt utilizat în medicină, în pedagogia defectologică și care indică o pronunțare alterată a consoanelor *d*, *t* (cuprinse în lexemul *delta*, posibil anume aceasta motivează semantica termenului).

CONCLUZII

1. Considerăm lexemele autonome *alcool* și *delta* în proces incipient de afixoidare. Aceste afirmații sunt fundamentate pe următoarele observații:

a) existența concomitentă a unităților lexicale autonome (*alcool*, *delta*) și a unităților lexicale neautonome (*alcool-*, *delta-*);

b) posibilitățile de combinare cu afixe (*alcoholism*, *deltic*), cu afixoide (*alcoolemie*, *deltadrom*) sau cu teme care există independent (*alcool-test*).

2. Variabilitatea pe domenii a estompat motivația semantică inițială a cuvintelor *alcool* și *delta*. Mai expresiv, fenomenul acesta se manifestă în semantica cuvântului *delta* drept „a patra literă din alfabetul grecesc” de la care s-a format lexemul *deltacism*, utilizabil în pedagogie ca „pronunție alterată a consoanelor *d* și *t* (posibil din simplul motiv că acest cuvânt include

ambele consoane). Relația conceptuală se manifestă la nivelul relațiilor nonierarhice pragmatice.

3. Un indice al afixoidării este prezența, fie și singulară, a interfixului *alcoholomanie*, *alcoholoterapie* etc. Interfixul lipsește în cuvintele formate cu ajutorul segmentului *delta-*, posibil din motivul că în greacă, limba de origine, cuvântul *delta* este invariabil și se termină într-o vocală care își asumă și funcția de interfix. De fapt, nici acesta nu este un argument, deoarece interfixul nu este prezent în termenii de tipul *alcoholmetru*; primul segment formativ se termină într-o consoană, iar al doilea începe cu o consoană (mulți utilizatori ai termenului, făcând abstracție de normele ortoepice, pronunță *alcoholometru*, considerând varianta aceasta ca fiind corectă).

4. Un alt indice ar fi disponibilitatea segmentelor formative *alcool(o)-*, *delt(o)-* de a se combina cu alte afixoide și capacitatea acestora de a substitui semnificația unui întreg cuvânt în care, inițial, dispuneau doar de un statut formativ. J. Peytard a ilustrat evoluția lui *tele-*, care din element formativ cu sensul „departe” din *télévision* a ajuns să semnifice întreg cuvântul. Aici atestăm același fenomen: *delta-* „deltaplan” → *deltanaut*; *alcool(o)-* „alcoolemie” → *alcoholtest*, *alcoholscop*.

5. Considerăm variabilitatea semantică a segmentelor formative nominalizate un fenomen anunțat de variabilitatea la nivel de lexem autonom, care favorizează utilizarea lor în anumite domenii de activitate.

6. Toate cele expuse anterior ne dau temeiul a ne considera martorii unui fenomen de afixoidare în plină desfășurare.

7. Au fost atestați 8 (100 %) termeni care conțin segmentul formativ *alcool(o)-*, poziție inițială în cuvânt, sens primar – „spirt din vin” [16]. S-au delimitat următoarele eşantioane semantice:

▪ **eșantionul I** „orice băutură alcoolică” – 4 cuvinte (50 %), utilizabile în medicină, psihiatrie;

▪ **eșantionul II** „alcoolemic” – 2 cuvinte (25 %), utilizabile în medicină;

▪ **eșantionul III** „soluție alcoolică” – 2 termeni (25 %), utilizabili în chimie și în vinificație.

Au fost atestați 8 (100 %) termeni care conțin segmentul formativ *delt(o)-*, poziție inițială în cuvânt, sens primar „a patra literă din alfabetul grecesc” [7]. S-au delimitat următoarele eşantioane semantice:

▪ **eșantionul I** „deficiențe în pronunția consoanelor *d* și *t*” – 1 cuvânt (12,5 %), utilizabil în medicină, pedagogie;

▪ **eșantionul II** „formă de triunghi” – 3 cuvinte (37,5 %), utilizabile în medicină și sport;

▪ **eșantionul III** „deltaplan” – 2 termeni (25 %), utilizabili în sport.

BIBLIOGRAFIE

1. Saussure F. Scrieri de lingvistică generală. Iași: Polirom, 2004. 352 p.
2. Dubois J. Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. Paris: Garnier, 1962. 118 p.
3. Grigoriev V. = 3. Grigoriev V. = Grigor'ev V. Tak nazyvaemye internatsional'nye slozhnye slova v sovremennom russkom yazyke. În: Voprosakh yazykoznaniiya, 1959, nr. 1, s. 70-73.
4. Martinet A. Éléments de linguistique générale. Paris: Denoël, 1970. 248 p.
5. Ciobanu F., Hassan F. Formarea cuvintelor în limba română. Compunerea. vol. I. București: Editura Academiei Române, 1970. 332 p.
6. Cottez H. Dictionnaire de structures savant: Éléments et modèles de formation, 2-e ed. revue et complétée. Paris: Robert, 1980. 516 p.
7. Jordan I. Limba română contemporană. București: Ed. Ministerului Învățământului, 1956. 831 p.
8. Dimitrescu Fl. Dinamica lexicului românesc: ieri și azi. Cluj-Napoca: Clusium, București: Logos, 1995. 336 p.
9. Șanski N. = Shanskiy N. Affiksoidy v slovoobrazovatel'noy sisteme sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka. În: Issledovaniya po sovremennomu russkomu yazyku. Moskva: Izd-stvo Moskv. un-ta, 1970. 272 s.
10. Cincilei Gr. = Chinchiley G. Sootnoshenie minimal'nykh znachimykh edinits yazykovoy struktury. Kishinev: Izdatel'stvo Shtiintsa, 1975. 117 s.
11. Budagov P. = Budagov R. Terminologiya i semiotika. În: Vestnik MGU, 1972, nr. 2, s. 43.
12. Arnaudov G. Terminologia medica polyglota en cinq langages. Latinum, русский, français, deutsch. Sofia, Bulgaria: Editio Medicina et Physcultura, 1979. 943 p.
13. Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale. București: EȘE, 1979. 813 p.
14. Dauzat Al. Dictionnaire étymologique de la langue française. Paris: Librairie Larousse, 1938. 824 p.
15. Ursu N. Formarea terminologiei științifice românești. București: Editura științifică și didactică, 1962. 299 p.
16. Marcu Fl. Dicționarul actualizat de neologisme. București: Saeculum, 2013. 1080 p.
17. Dvoretzki I. = Dvoretzkiy I. Latinsko-russkiy slovar'. Moskva: Izdatel'stvo Russkiy yazyk, 1976. 1096 s.
18. Peytard J. Motivation et préfixation: remarque sur les mots construits avec L' élément télé. În: Cahiers de lexicologie. Paris, 1960, p. 37-44.

Dumitru Bolboceanu. *Lacul*, 2000, u. p., 97 × 87 cm.